

Kendini Gerçekleştirme ve Dindarlık: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma

Ali AYTEN*

Özet

Bu makale, kendini gerçekleştirme ile dindarlık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan deneysel bir araştırmadan oluşmaktadır. Makalede ayrıca bireylerin demografik özellikleriyle (fakülte, cinsiyet, yaş ve öznel dindarlık) kendini gerçekleştirme düzeyleri arasındaki ilişkiler de incelenmiştir. Üniversite öğrencilerinden oluşan 239 kişilik bir örneklem grubunda yapılan araştırmada "dindarlık ölçeği" ve "kişisel yönelim envanteri" kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, kendini gerçekleştirme ve dindarlığın bazı alt boyutlarında anlamlı ilişkiler görülmüştür. Kendini gerçekleştirmenin alt boyutları olan "kendini kabul, başkalarıyla yakınlık kurma, duygusal bakımdan açık olma" ile dindarlığın bazı alt boyutları arasında anlamlı negatif ilişki bulunurken, "zamani değerlendirme ve kendine saygı" alt boyutları ile "bilgi-ibadet ve tecrübe" boyutları arasında anlamlı pozitif ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca deneklerin genelinde kendini gerçekleştirme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kendilik, kendini gerçekleştirme, kişisel yönelim envanteri, dindarlık, dindarlık ölçeği.

Abstract

This article aims to determine relationship between self-actualization and religiosity. Moreover in this article relations between demographic features of subjects (faculty, gender, age etc.), and self-actualization was examined. In research which was conducted on 239 students of university, "religiosity scale" and "personal orientation inventory, POI" was used. The findings show that some relations were observed in sub-factors of self-actualization and religiosity. There is a negative relation among self accepting, capacity for intimate contact, feeling reactivity and some sub-factors of religiosity. However, positive relation was founded among self-respect, time competence and ritual dimension, experiential dimension of religiosity. Moreover the findings indicate that most of subjects incline to "actualized themselves".

Key Words: Self-actualization, religiosity, self, personal orientation inventory, religiosity scale.

1. Giriş

İnsan, hayatı boyunca bir gelişim süreci içerisinde yaşar ve bu süreçte belirli gelişim ödevlerini yerine getirerek kendini geliştirir. Gelişim ödevlerini yerine getirirken kendi içinden ve dış çevresinden gelen faktörlerin etkisinde davranış-

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

larını düzenler. Bu süreç içerisinde fert, davranışlarını olumlu ve yapıcı bir yönde geliştirerek ilerler. Bu ilerleme bireyin doğumla birlikte getirdiği tüm potansiyelleri en iyi şekilde kullanması, yani kendini gerçekleştirme sürecidir. Kendini gerçekleştirme süreci, aile, sosyal çevre ve eğitim ile ilişkili olabildiği gibi; kişinin, dini, bireysel hayatına tutum ve davranış olarak yansıtmasıyla (dindarlık) da ilişkilidir.

Bütüncül inançlar sistemi olarak dinler, aile yapıları, iş, politika ve günlük olayların yorumlanması gibi hususlarda etkili olabileceği gibi, insanın sahip olduğu potansiyel yetenekleri geliştirmesi olarak ifade edilen kendini gerçekleştirme sürecinde de etkili olabilir.¹ Çünkü din, getirdiği ilkeler ve belirlediği ideal hedeflerle, insanın kendisiyle barışık, potansiyellerinin farkında olan ve onların geliştirilmesiyle uğraşan bir birey olmasını amaçlar. Din, insanın sadece kendisiyle sınırlı kalmayıp diğer insanlarla sağlıklı ilişkiler geliştirmesini, insanların yararına olacak işler yapmasını ister. Bunun da ötesinde insana, insanüstü bir varoluşun kapılarını aralar. İnsana kendini aşma imkânı tanır. Onun sürekli kendini yenilemesini, mevcut potansiyelini kullanarak her gün biraz daha ileriye gitmesini ister.² Bütün bunlar kendini gerçekleştiren insanın sahip olacağı özelliklerdendir.

Din, öğretisel açıdan samimiyetle benimsendiği ve içtenlikle kavrandığı takdirde insan karakterini değiştirme gücüne sahip olan genel hakikatler sistemi sunar.³ Dinlerin ve mistik yaşantıların amacı, kişinin bireysel benin sınırlarını aşarak daha büyük bir realitenin, daha kapsamlı bir gerçeğin parçası olduğunu anlamasını sağlamaktır. Bu noktada dinin, insanın nesnel sınırlarını aşmasını hedefleyen kendini gerçekleştirme sürecine olumlu katkısı olacaktır. Çünkü din bireye başka öğretilerle ulaşamayacağı bir sadelik verir. Bu sadelik, içinde yolculuk yapmaya karar veren kişiye her alanda erdemini yolunu açabilir.⁴

Din insanlara değerler sistemi sunar. Değerler sistemi, yapılacak bir eylemi her durumda yeni baştan zahmetli bir düşünme süreci ile belirlemek mecburiyetinden insanı kurtarır. Kendini gerçekleştirme sürecinde karşılaştığı her durumda seçim yapmak durumunda olan birey, bu aşamada dinin belirlediği değerden yardım alır.⁵ Ayrıca din kutsalla olan ilişkisi başta olmak üzere bireyi her sahada özgür kılar. Bu özgürlük onu sorumlu bir varlık haline getirir, onun insan olma

¹ Valerie T. Dull-Laurie A. Skokan, "A Cognitive Model of Religion's Influence on Health", *Journal of Social Issues*, sy. LI/2 (1995), s. 50.

² "İki günü birbirine eşit olan zarardadır." Muhammed Aclûni, *Keşfü'l-hafa ve muzilu'l ilbâs amme's-tehera mine'l-ehadisi alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut 1998, II, 233.

³ Alfred N. Whitehead -Mevlüt Albayrak, *Dinin Oluşumu*, İstanbul 2001, s. 50.

⁴ Yurdagül Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, İstanbul 2001, s. 104.

⁵ Yılmaz Özakpınar, *İnsan İnanan Bir Varlık*, İstanbul 1999, s. 34.

değerini artırır. Bütün dinler, savundukları kutsal sınav fikri ile hayatın her anında bir tercihle kişiyi muhatap kılarlar.⁶ Kişi yaşamı boyunca sürekli seçimler yaparak kendiliğini oluşturur ve kendini gerçekleştirme yolunda ilerler.

Yaratıcı ile kurulan güçlü bir ilişki olan dua ve ibadetler insana en derin yönlerinin kaynaklarının ve sınırlarının farkına varmasında ve benlik bilincini geliştirmesinde yardımcı olur.⁷ Dua esnasında kendi eksikliklerinin farkına varan kişi, aynı zamanda bu eksikliklerini gidermek için dua vasıtasıyla aşkın varlıktan destek alır ve eksikliklerini gidererek kendini gerçekleştirme sürecine devam eder.

Din insanın tüm yönleriyle değerliliğine işaret ederken⁸ onun başkalarıyla ilişkilerinde de bu değerliliğin farkında olmasını ister. Diğer insanların haklarına dikkat etmesini, onlarla olan ilişkilerinde onlara saygı göstermesini ister. Bu bağlamda başkasına saygı duyacak insandan öncelikle kendi değerini bilmesi ve kendine saygı göstermesi istenir. Din, dindar insan modeli çizerken kendine saygısı olan insan modelini de belirlemiş olur. Bu mânâda dininin isteğini yerine getirmek isteyen bir dindar ile kendini kabullenerek ve kendine saygı duyarak kendini gerçekleştirme yolunda olan bir insan aynı amaç için çalışmaktadır.

Dinleri insanın isteklerinin, yani olmak istediklerinin bir dışavurumu olarak gören Maslow, yaşayan dinlerin varlığının da insanın kendini gerçekleştirme eğiliminin bir göstergesi olarak değerlendirir. Ona göre kendini gerçekleştiren insanların özellikleri ile dinlerin ortaya koyduğu idealler aynı doğrultudadır. Benliğin aşkınlığı, gerçek, iyi ve güzelin bir potada eritilmesi, diğer insanlara katkı, bilgelik, dürüstlük ve doğallık, bencil ve kişisel güdülerini aşma, daha alt düzeydeki tutkuların daha yüce olan için terk edilmesi, düşmanlık ve acımasızlık duygularının bırakılması gibi özellikler⁹ hem kendini gerçekleştiren insanın özelliği, hem de dinlerin ideal hedeflerindedir.

Din insanları derinden etkileyen, hayatlarına yön veren bir olgudur; özündeki evrensel değerlerle insanın kendini gerçekleştirme sürecinde yararlanabileceği bir kaynaktır.¹⁰ Kendini gerçekleştiren insanlar üzerine araştırmalar yapan Maslow, din-kendini gerçekleştirme ilişkisini dile getirmiştir. Ona göre dinin kendini gerçekleştirme düzeyine hem pozitif hem de negatif etkisi olabilir. Gele-

⁶ Yurdagül Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, s. 88.

⁷ Akif Hayta, "Öğrencilerin İbadet ve Ruh Sağlığı Üzerine Bir Araştırma", *U.Ü.İ.F. Dergisi*, sy. 9 (2000), s. 489-92.

⁸ et-Tîn 95/4.

⁹ Abraham Maslow, *The Further Reaches of Human Nature*, New York 1971, s. 168-169.

¹⁰ Öznur Özdoğan, *Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi* (doktora tezi 1995, Ankara Üniversitesi), s. 13.

neksel inançlar, özellikle tutucu olanlar, kendini gerçekleştirme düzeyini olumsuz yönde etkiler.¹¹

Din, ideal hedefleriyle kendini gerçekleştirme sürecine işaret ettiği gibi bu süreç esnasında da kişiye destek sağlar. Kendini gerçekleştirme süreci, kısa zamanda ve kısaca ortaya çıkacak bir gelişme veya değişim ile tamamlanamaz. Bu süreçte birey, çetin mücadele gerektiren engellemelerle karşılaşabilir. İnsan ancak ruhsal etkinliğini ortaya koyduğu zaman bu engelleri aşır sarsılan dengesi- ne yeniden kavuşabilir.¹² Din insana sıkıntılara katlanma gücü verdiği gibi, kendini gerçekleştiren insana ölümü kabul etmede yardımcı olur ve kişinin varoluşuna belirli bir ebedilik katar. Yaşamın geçiciliğiyle hayal kırıklığına uğra- yan insanı kendini gerçekleştirme yolunda motive eden ve ona ideal hedefler gösteren dindir.

Kendini gerçekleştirme-din ilişkisini teorik çerçevede bu şekilde inceledikten sonra bireyin kendi gerçekleştirmesini temsil eden niteliklerle, dindarlığı oluşturan tutum ve davranışlar arasındaki ilişkinin empirik düzeyde incelenmesine geçebiliriz.

2. Konu, Amaç ve Hipotezler

2. 1. Konu ve Amaç

Alan araştırması olarak tasarlanan bu çalışmanın ana konusunu, dindarlık ve kendini gerçekleştirme olguları oluşturmaktadır. Bu çerçevede dindarlık ile kendini gerçekleştirme arasındaki ilişki, hem bu iki olguyu oluşturan tutum ve davranışların genelinde hem de alt boyutlarda test edilecektir. Ayrıca kendini gerçekleştirme ile demografik özellikler (alınan eğitim, cinsiyet, yaş ve öznel dindarlık algısı) arasındaki ilişkinin tespit ve tahlili de bu araştırmanın konusuna girmektedir.

Konuyla ilgili olarak Türkiye dışında yapılan araştırmalarda genellikle din- darlık ile kendini gerçekleştirme arasında ya tutarlı bir ilişki bulunamamış ya da bu iki olgu arasında negatif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Kendini gerçek- leştirme ile dindarlık arasındaki olumlu ilişkinin varlığına işaret eden az sayıdaki araştırmada, iç kaynaklı samimi dindarlık ile kendini gerçekleştirme arasında (özellikle kendini kabul ve kendine saygı alt boyutlarında) olumlu ilişki üzerinde durulmuştur.¹³

¹¹ David M. Wulff, *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*, 2. bs., New York 1997, s. 612.

¹² Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İstanbul 2002, s. 50.

¹³ Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Wulff, *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*, s. 608-609.

Ülkemizde “kendini gerçekleştirme” ile ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Bu konudaki ilk çalışma, Yıldız Kuzgun tarafından gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalarda kendini gerçekleştirme ile demografik özellikler (cinsiyet, yaş, meslek vb.) arasındaki ilişki ve etkileşim araştırılmıştır.¹⁴ Fakat dindarlık-kendini gerçekleştirme ilişkisini konu edinen araştırma yok denecek kadar azdır.

Bu konuyu ele alan ilk araştırma Öznur Özdoğan tarafından yapılmıştır. “dindarlıkla ilgili bazı faktörler ile kendini gerçekleştirme düzeyi” arasındaki ilişkiyi ele alan Öznur Özdoğan, dini “insanın kendisiyle ve kendisinin dışındakiyle ilişkisini sağlayan, huzur ve mutluluğu bulmaya yarayan bir araç olarak görme” ve dinden “hayatı anlamlandırma yararlanma” ile kendini gerçekleştirme düzeyi arasında anlamlı bir ilişkinin olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.¹⁵

İbrahim Gürses iç/dış kaynaklı dindarlık ile kendini gerçekleştirmenin bir unsuru olan “denetim odağı” arasındaki ilişkiyi de incelediği araştırmasında, içten denetimliliğin iç kaynaklı dindarlık ile pozitif, dış kaynaklı dindarlık ile negatif olarak ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır. Diğer yandan, iç kaynaklı dindarların inançsızlardan, inançsızların da dış kaynaklı dindarlardan daha içten denetimli oldukları sonucunu elde etmiştir.¹⁶

Gülüşan Göçen tarafından yapılan bir araştırmada ise, iç kaynaklı dinî yönelim ile kendini gerçekleştirme arasında olumlu bir ilişki gözlenmiştir. Bu çerçevede bireylerin samimi ve içselleştirilmiş dindarlıklarını gösteren tutum ve davranışlarındaki artışla birlikte kendini gerçekleştirme düzeylerini gösteren tutum ve davranışların arttığı, dış kaynaklı dindarlık attıkça ise kendini gerçekleştirme düzeyinin azaldığı tespit edilmiştir.¹⁷

Bu konuda yapılan araştırmalar dikkate alındığında kendini gerçekleştirme ve dindarlık ilişkisi bağlamında şöyle bir durum ortaya çıkmaktadır: Din yapısı gereği insanı kendini gerçekleştirme yönünde destekleyici nitelikte olmakla birlikte; insanların dini algılamaları ve onu yaşamlarına yansıtma biçimleri kendini gerçekleştirme sürecinde olumlu bir etki yapabileceği gibi olumsuz bir etki de yapabilir. Bu doğrultuda araştırmanın sınırları içerisinde, bireylerin dini yaşama aktarma durumlarının, kendini gerçekleştirme düzeyleri ile ilişkisinin tahlil edilmesi de araştırmanın amaçları arasında yer almaktadır.

¹⁴ Bu konuda yapılan araştırmalar ile ilgili geniş bilgi için bk. Ayla Akbaş, *Ergenlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler* (doktora tezi 1989, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s. 19–42.

¹⁵ Öznur Özdoğan, *Dindarlık İle İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi* (doktora tezi 1995, Ankara Üniversitesi), s. 126–132.

¹⁶ İbrahim Gürses, *Kölelik ve Özgürlük Arasında Din*, Bursa 2001, s. 126.

¹⁷ Gülüşan Göçen, “Dini İnanç ve İbadetin Kendini Gerçekleştirme ile İlişkisi”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* (ed. Hayati Hökekleli), İstanbul 2006, s. 605–606.

Bu çerçevede “Deneklerin dindarlık düzeyleri ile kendini gerçekleştirme düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorusu araştırmanın temel problemidir. Ayrıca araştırmada şu sorulara da cevap aranacaktır:

- Cinsiyet ve eğitim (öğrencilerin okudukları fakülteler) gibi demografik değişkenler bireylerin kendini gerçekleştirme düzeylerinde anlamlı bir farklılık doğuruyor mu?
- Deneklerin kendilerine ilişkin dindarlık algılamaları ile kendini gerçekleştirme düzeyleri arasında nasıl bir ilişki vardır?

2.2. Hipotezler

Kendini gerçekleştirmenin çeşitli demografik özelliklere (cinsiyet, yaş ve öznel dindarlık algısı) göre farklılık gösterip göstermediğinin ve kendini gerçekleştirme ile dindarlık arasındaki ilişkinin incelendiği araştırma çerçevesinde şu hipotezler test edilecektir.

- Deneklerin dindarlık düzeyleri ile kendini gerçekleştirme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.
- Kendini gerçekleştirmenin alt boyutları olan “zamanı iyi değerlendirme”, “kendini kabul” ve “kendine saygı” ile dindarlığın alt boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olacaktır. Fakat yine kendini gerçekleştirmenin alt boyutu olan “Duygusal Bakımdan Açık Olma” ve “İçinden Geldiği Gibi Davranma” ile dindarlık boyutları arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olacaktır.
- Bireylerin kendini gerçekleştirme düzeyleri, aldıkları eğitim, cinsiyet ve öznel dindarlık algısı gibi değişkenlere göre farklılık gösterir. Bununla birlikte yaş değişkeni, bireylerin kendini gerçekleştirme düzeylerinde anlamlı bir farklılık yaratmaz.

3. Metot

3.1. Örneklem

Araştırma, 2003–2004 öğretim yılında Marmara Üniversitesi'nin çeşitli fakülte ve bölümlerinde ve M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans programında öğrenim görmekte olan ve toplam 239 öğrenciden oluşan bir örneklem grubu üzerinde yapılmıştır. Araştırmaya katılan 239 kişinin 115'i (%48,1) kız, 124'ü (%51,9) erkektir.

Okudukları okullara gelince araştırmaya katılanların 61'i (%25,5) ilâhiyat fakültesi lisans bölümü, 80'i (%33,5) din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenliği bölümü, 31'i (%13) eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği bölümü, 36'sı (%15,1) işletme fakültesi, 31'i ise (%13) Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisidir.

3.2. Ölçme Araçları

3.2.1. Kişisel Yönelim Envanteri

İnsanlar kendini gerçekleştirme düzeyleri bakımından birbirinden farklı olduğundan, kişilerin kendini gerçekleştirme düzeylerini belirleme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu amaçla Everett Shostrom (1968), Rogers ve Maslow'un teorilerinden faydalanarak **kişisel yönelim envanterini** (personal orientation inventory) geliştirmiştir.¹⁸ Bu envanter, ilk defa Yıldız Kuzgun (1972) tarafından Türkçe'ye çevrilerek güvenlik ve geçerlilik çalışması yapılmıştır.

Kişisel yönelim envanteri, iki seçenektan birini seçmeyi gerektiren 150 davranış kalıbı ya da değer karşılaştırmasından meydana gelmiştir. 150 madde çiftinin 23'ü "Zamanı İyi Kullanma" ve "Zamanı İyi Kullanmama" ölçeklerini 127'si ise, "Destegi İçten Alma" ve "Destegi Dıştan Alma" ölçeklerini oluşturmaktadır. Envanterin temelini oluşturan bu iki temel ölçeğin dışında envanterde 10 alt ölçek bulunmaktadır. Bu çalışmada kişisel yönelim envanterini oluşturan her alt ölçekten dört soru olmak üzere 48 soru seçilerek ankette kullanıldı ve gerekli faktör analizleri yapıldıktan sonra ölçeği, 12 (31 madde) faktör halinde belirlendi. Birkaç faktör hariç tüm faktörleri isimlendirmede Shostrom'un belirlediği alt ölçeklerin isimlerinden yararlandı.¹⁹ Bu alt ölçekler şunlardır:

1. Eleştiriyi Kabul ve Kendine Güven: Kişinin eleştirileri kabullenip, gelişimi için bu eleştirileri bir fırsat olarak görmesini içerir.

2. Kendini Kabul Edebilme: Kendi eksik yönlerinin farkında olma ve olumlu yönlerinde olduğu gibi bunları da kabul edebilme.

3. Zamanı İyi Kullanma: Anı olduğu gibi yaşayabilme, geçmişe pişmanlık duymamakla birlikte geleceğe yönelik amaçlarda gerçekçi olabilme.

4. Başkaları ile Yakınlık Kurabilme: Başka insanlarla sıcak ve iyi ilişkiler kurabilme.

5. Varoluşsal Bir Hayat Sürme: Başkalarının kurallarına ve beklentilerine bağlı olmama, hayatını kendi değer yargılarına göre belirleme.

¹⁸ Kişisel yönelim envanterinin dışında kendini gerçekleştirme düzeyini ölçmek için geliştirilen diğer bir ölçek de Short Index of Self Actualization (SISA) dır. Bu ölçeği Jones ve Crandall (1986) geliştirmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Mark A. Runco, "Creativity and Self-Actualization", *Handbook of Self-Actualization* (ed. A. Jones-R. Crandall), 1991, 163; P. C. Hill-R. W. Hood, *Measures of Religiosity*, Birmigham 1999, s. 520.

¹⁹ bk. Yıldız Kuzgun, "Kişisel Yönelim Envanterinin Türk Toplumuna Uygulanması", *Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, V/2 (1973), s. 135-37. Ölçekleri oluşturan maddelerin iç tutarlılığını (interitem consistency) ölçmek için iç tutarlılık analizi (reliability analysis) yapılmış ve ölçeğin kullanılabilirliği sonucuna ulaşılmıştır (Cronbach's Alpha Değeri: ,5840).

6. İnsan Tabiatı Hakkında Olumlu bir Görüş Sahibi Olabilme: İnsanın yaratılıştan iyi bir varlık olduğunu kabul edebilme, kötülüğün arızî olduğunu kabullenme.

7. Kendini Gerçekleştirmeye Götüren Değerleri Benimseme: Kendini gerçekleştirenlerin davranışlarını benimseme ve varolan güçlerinin farkında olarak onları gerçekleştirebilme. Kendini tanıma ve kendini olduğu gibi kabul edebilme.

8. İçten Geldiği Gibi Davranabilme: Arzu ve ihtiyaçlarını rahatça ifade edebilme, içinden geldiği gibi tepkide bulunmaktan kaçınmama.

9. Desteği içten alma: Dış otoriteye, çevreye mümkün olduğu kadar az bağlı kalarak kendine yetebilme ve kendi kararlarını verebilme.

10. Dünyaya Uzlaştırıcı Bir Gözle Bakabilme: Hayattaki zıtlıkların arkasındaki anlamlı ilişkiyi görebilme.

11. Kendine Saygı: Kendi benliği hakkında olumlu bir görüşe sahip olma, kendini güçlü bir kişi olarak algılama.

12. Duygusal Bakımdan Açık Olma: Duyguların farkında olarak onları bastırmama ve gizlememe, duygularını rahatça ifade edebilme.

Kişisel yönelim envanterindeki her madde, biri doğru biri yanlış olmak üzere iki ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin puanlamasında her doğru ifade 1, yanlış ifade ise 0 değerine sahiptir. Buna göre kişinin bu ölçekten alacağı en yüksek puan $31 \times 1 = 31$, en düşük puan ise $31 \times 0 = 0$ olacaktır. Hem toplam kendini gerçekleştirme puanı hem de her faktörün ayrı ayrı puan değerleri hesaplanmış ve analizlerde ikisi de kullanılmıştır.

3.2.2. Dindarlık Ölçeği

Dindarlık ölçeği, kişilerin dindarlık düzeylerini rakamsal değerlerle (puanlama yöntemiyle) belirlemek amacıyla geliştirilen ölçme aracıdır.²⁰ Dindarlığın ölçülmesi için yapılan ilk çalışmalarda dindarlık tek boyutlu ele alınmıştır. Daha sonra dindarlık çok boyutlu bir olgu olarak tanımlanmış ve dindarlığı ölçmek için çok boyutlu dindarlık ölçekleri geliştirilmiştir.²¹

²⁰ Dindarlık ölçeği XX. yüzyılın sonlarından itibaren üzerinde çalışılan bir konudur. Allport ve Ross dindarlığı iki boyutta değerlendirirken Morton King ve Glock çok boyutlu bir dindarlık anlayışı geliştirmişlerdir. Türkiye’de ise bu tür çalışmalara 1985’ten sonra başlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Onay, “Dini Yönelim Ölçeği”, *İslâmiyat*, V/4 (2002), s. 181; Murat Yıldız, “Dindarlığın Tanımı ve Boyutları Üzerine”, *Tabula Rasa*, sy. 1 (2001), s. 19–25.

²¹ Wulff, *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*, s. 200-206.

Bu araştırmada deneklerin dindarlık düzeylerini ölçmek için, Veysel Uysal tarafından geliştirilen, **İslâmî Dindarlık Ölçeği** esas alınmıştır.²² 26 sorudan oluşan ölçek, faktör analizi sonucunda 19 soru ve 4 boyut (inanç, bilgi-ibadet, etki ve tecrübe boyutları) olarak belirlenmiştir.²³

Ölçeği oluşturan her bir soruda “tamamen katılıyorum, oldukça katılıyorum, pek katılmıyorum ve hiç katılmıyorum” şeklinde 4 farklı derece vardır. Bu dereceler en olumludan en az olumluya doğru sırasıyla 4, 3, 2, 1 değerinde puanlara sahiptir. Bu değerlere göre bir denek bu ölçekten alacağı en yüksek puan $4 \times 19 = 76$, en düşük puan ise $1 \times 19 = 19$ puan olacaktır. Bu araştırmada deneklerin hem toplam dindarlık puanları, hem her bir faktörden aldıkları puanlar ayrı ayrı hesaplanarak analizlerde her ikisi de kullanılacaktır.

3.3. Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan anket formları, yukarıda adı geçen fakültelerde 2003 Aralık ayı içerisinde uygulanmıştır. Anketler, bazı sınıflarda ders esnasında uygulanırken, bazı sınıflarda doldurup getirmek üzere deneklere dağıtılmıştır. Uygulamada deneklerin gönüllü olmaları ön planda tutulmuş, uygulamanın sağlıklı olması için gerekli olan açıklamalar yapılmıştır.

280 kişiye dağıtılan anket formlarından 255'i araştırmacıya ulaşmıştır. Yapılan veri temizleme işleminden sonra formlardan 16'sı eksik doldurma nedeniyle değerlendirme dışı bırakılarak 239 anket değerlendirmeye alınmıştır. Bilgisayar ortamına aktarılan verilerin analizi SPSS paket programı yardımıyla yapılmıştır.

Ölçeği oluşturan maddeleri faktörleştirmede temel bileşenler analiz tekniği (principle component analysis) kullanılmıştır. Maddeler arasındaki iç tutarlılığı belirlemek için ise, iç tutarlılık analizinden yararlanılmıştır.

Farklı iki grup arasındaki ilişkilerin anlamlı olup olmadığı, bağımsız grup t-test ile ölçülmüştür. İki denekten fazla grupların karşılaştırmasında, tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Farkların hangi gruplar arasında olduğunu belirlemede, Scheffe testi uygulanmıştır. İki sürekli değişken arasındaki ilişkinin derecesini belirleme de ise Pearson korelasyon katsayılarından yararlanılmıştır.²⁴

4. Bulgular ve Yorumlar

Kendini gerçekleştirme, demografik değişkenler ve dindarlık ilişkisini ele alan araştırmada kendini gerçekleştirme, kendini gerçekleştirenlerin özelliklerin-

²² bk. Veysel Uysal, “İslâmî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, sy. VIII/3-4 (1995), s. 263-271.

²³ Ölçek iç-tutarlılık testine tabi tutulmuş ve ölçeğin kullanılabilceği sonucuna ulaşılmıştır (Cronbach's Alpha Değeri: ,8450).

²⁴ Uma Sekaran, *Research Methods for Business: A Skill-Building Approach*, New York 2000, s. 405.

den hareketle hazırlanan ölçekteki her maddenin işaret ettiği niteliklerin toplamı olarak değerlendirilecek, yorumlar ise hem ölçeği oluşturan maddeler toplamı, hem de on iki alt faktör üzerinden yapılacaktır. Aynı şekilde dindarlık, “dindarlık ölçeği” ile ölçülen ve dört alt boyutta toplanan dinî tutum ve davranışların toplamı olarak değerlendirilecek ve yorumlar hem toplam dindarlık, hem de dindarlığı oluşturan dört alt boyut bazında yapılacaktır.

Kendini gerçekleştirme ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiye geçmeden önce araştırmaya katılanların genelinin “kişisel yönelim envanteri”nden aldıkları puanları dikkate alarak kendini gerçekleştirme eğilimlerini değerlendirmek yerinde olacaktır. Yapılan frekans analizi sonrasında araştırmaya katılanlar toplam kendini gerçekleştirmeden aldıkları ortalama (ort.=20,5) olarak tespit edilmiştir. En yüksek puanın 31 olacağı dikkate alınır, araştırmaya katılanların çok yüksek düzeyde olmasa da kendini gerçekleştirme eğiliminde oldukları söylenebilir. Yine aynı şekilde kendini gerçekleştirmenin alt boyutları olan **desteği içten alma, kendine saygı, dünyaya uzlaştırıcı bir gözle bakabilme, insan tabiatı hakkında olumlu görüş sahibi olma** gibi özelliklerde daha başarıyla **içinden geldiği gibi davranabilme ve varoluşsal değerleri benimsemede** aynı düzeyde başarılı olamadıkları görülmektedir.

4.1. Kendini Gerçekleştirme ve Demografik Özellikler

Araştırmanın hipotezlerine ve amaçlarına uygun olarak kendini gerçekleştirme düzeyinin demografik özelliklere göre farklılık gösterip göstermediği sorusuna cevap aranmış, bu amaçla, gruplar arası farklılıkları karşılaştırmada tek yönlü varyans analizi ve t-test kullanılmış, tutum ve davranışlar bakımından anlamlı farklılık bulunan gruplar arasında karşılaştırma yapmak için Scheffe testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, tablolar şeklinde sunulmuştur. Tablolara sadece aralarında istatistikî bakımdan anlamlı ilişki bulunan bulgular alınmıştır.

Kendini gerçekleştirme ile “okunan fakülte (alınan eğitim), cinsiyet, yaş ve öznel dindarlık algısı” gibi demografik değişkenler arasındaki ilişkiyi yansıtan bulgular aşağıda sırasıyla verilmiştir.

4.1.1. Alınan Eğitim (Fakülteler, Bölümler ve Programlar)

Eğitim, öğrencilerin bir bütün olarak gelişmelerine, bir başka deyişle kendini gerçekleştirmelerine yardım olarak tanımlanabilir.²⁵ Bu bağlamda kişilerin eğitim alıp almamaları ve aldıkları eğitimin niteliği deneklerin kendini gerçekleştirme ni yansıtan tutum ve davranışlarda farklılık oluşturacaktır.

²⁵ M. Erden-Y. Akman, *Eğitim Psikolojisi*, Ankara 1997, s. 95.

Tablo-1: Deneklerin Aldıkları Eğitime Göre Kendini Gerçekleştirme Boyutları Bakımından Farklar							
Faktörler		N	Ort.	Std. S.	F	P	Farklar
Başkaları ile Yakınlık Kurma	İlahiyat Lisans	61	1,50 ^a	1,134	4.053	,003	b-a
	Sınıf Öğ.	31	1,93	,928			
	Din K. Ah. Bil. Öğ.	80	1,86	1,052			
	İşletme	36	1,61	1,379			
	Y. Lisans	31	2,45 ^b	1,120			
Varoluşsal Değerleri Benimseme	İlahiyat Lisans	61	,803 ^a	,440	3.364	,011	a-b,d c-b,d
	Sınıf Öğ.	31	,709 ^b	,528			
	Din K. Ah. Bil. Öğ.	80	,800 ^c	,487			
	İşletme	36	,472 ^d	,506			
	Y. Lisans	31	,774	,497			
Duygusal Bakımdan Açık Olma	İlahiyat Lisans	61	1,77 ^a	,824	7.583	,000	b-a,c d-a,c
	Sınıf Öğ.	31	2,48 ^b	,811			
	Din K. Ah. Bil. Öğ.	80	1,87 ^c	,862			
	İşletme	36	2,47 ^d	,654			
	Y. Lisans	31	2,06	,727			

Analiz sonuçları, deneklerin aldıkları eğitimin toplam kendini gerçekleştirme puanlarında anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermektedir. Bu sonuç, **bireylerin aldıkları eğitimin kendini gerçekleştirme düzeylerinde etkili olacağına dair** hipotezi doğrulamamaktadır. Fakat kendini gerçekleştirmenin alt boyutlarıyla ilgili bulgular incelendiğinde, alınan eğitimin bazı alt boyutlarda farklılıklar yarattığı görülmüştür.

Tabloda görüldüğü gibi, kendini gerçekleştirmenin dört boyutunda alınan eğitime göre gruplar arasında farklılıklar olduğu gözlenmektedir. **Başkaları ile yakınlık kurabilme** alt boyutunda, yüksek lisans öğrenimi yapan denekler en yüksek ortalamaya (ort.=2,45) sahiptir. Bu bulgudan hareketle temel fakülte eğitimini tamamlayan ve büyük oranda meslek sahibi olarak hayata atılan bu grubun başkaları ile iyi ilişkiler kurmada daha başarılı olduklarını söylemek mümkündür.

Kendini gerçekleştirmenin **Varoluşsal Değerleri Benimseme** boyutunda ilâhiyat lisans ile işletme ve sınıf öğretmenliği grupları arasında ilâhiyat lehinde; din kültürü ahlâk bilgisi öğretmenliği ile işletme ve sınıf öğretmenliği arasında din kültürü ahlâk bilgisi öğretmenliği lehinde anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p < ,05$).

Yine kendini gerçekleştirmenin bir alt boyutu olan **Duygusal Bakımdan Açık Olma** boyutunda, sınıf öğretmenliği ile ilâhiyat lisans lehinde ve din kültü-

rü ahlâk bilgisi öğretmenliği arasında sınıf öğretmenliği lehine; işletme ile ilâhiyat ve din kültürü ahlâk bilgisi öğretmenliği grupları arasında işletme lehine anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p = ,000$).

Duygusal Bakımdan Açık Olma boyutunda en yüksek puan sınıf öğretmenliği grubundakilere aittir (ort. 2,48). Daha sonra sırasıyla işletme (ort. 2,47), yüksek lisans (ort. 2,06), din kültürü ahlâk bilgisi öğretmenliği (ort. 1,87) ve ilâhiyat (ort. = 1,77) gelmektedir.

Bu bulgulardan hareketle sınıf öğretmenliği grubundakilerin duygularının farkında olarak onları bastırmama ve gizlememe, duygularını rahatça ifade edebilmede diğerlerine göre daha başarılı oldukları düşünmek mümkündür.

4.1.2. Cinsiyet

Cinsiyete verilen önem, toplumdan topluma ve toplum içerisinde geleneksel tutumlara göre farklılık gösterebilmektedir. Toplumda cinsiyete karşı sergilenen bu farklı tutumlar ve beklentiler, bireylerin kendilerini geliştirmelerini ve gerçekleştirmelerini etkileyebilmektedir. Fakat kendini gerçekleştirmenin erkek ve kadınlara göre farklılık gösterip göstermemesi sadece cinsiyete bağlı değil, kültürel şartlanmayla da yakından ilgilidir.

Daha önce yapılan araştırmalarda kendini gerçekleştirmenin cinsiyete göre anlamlı bir fark yarattığını gösteren sonuçlara ulaşılmıştır.²⁶ Bu araştırmada da kendini gerçekleştirmenin cinsiyete göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiş ve gruplar arası farkı tespit etmek için t-test uygulanarak, bulgular tablo halinde verilmiştir.

Faktörler	Cinsiyet	N	Ort.	Std. S	t	P
Kendini Kabul	Kız	115	1,97	,9221	2,034	,043
	Erkek	124	1,71	1,024		
Varoluşsal Değerleri Benimseme	Kız	115	,617	,5229	-3,647	,000
	Erkek	124	,846	,4425		

Kendini kabul edebilme alt boyutunda kızlar (ort.= 1,97) ile erkekler (ort.= 1,71) arasında kızlar lehine anlamlı ($p < ,043$) bir fark gözlenmiştir. Buradan hareketle, kişiliğinin olumlu yönlerini olduğu kadar, olumsuz ve eksik

²⁶ Ayla Akbaş, *Ergenlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler*, s. 67; Ören Şenkaya, *Sosyo-ekonomik Düzey ile Kendini Gerçekleştirmenin Bazı Boyutları Arasındaki İlişkiler* (yüksek lisans tezi 1995, Atatürk Üniversitesi), s. 40; Öznur Özdoğan, *Dindarlıkla İlgili Bazı Faktörlerin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*, s. 70.

yönlerinin de bilincinde olarak bunları da öyle benimseyebilme gibi niteliklerde kızların erkeklere göre daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Varoluşsal değerleri benimseme alt boyutunda ise, erkekler (ort.= ,846) ile kızlar (ort.=,617) arasında erkekler lehine oldukça anlamlı ($p=000$) bir fark bulunmuştur. Bu bulguları dikkate alarak, erkeklerin başkalarının beklentilerine bağlı olmama, katı ve dogmatik olmama gibi niteliklerde kızlara göre daha başarılı olduklarını söylemek mümkündür.

Bu bulgulardan hareketle kendini gerçekleştirme (söz konusu boyutlar için) ile cinsiyet arasında anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Fakat toplam kendini gerçekleştirmede ve diğer on alt boyutta cinsiyet değişkeninin manidar bir fark yaratmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç, **cinsiyet faktörü, kendini gerçekleştirmede anlamlı bir farklılık yaratır** şeklindeki hipotezimizin büyük oranda desteklenmediğini göstermektedir. Bütün bunlar dikkate alındığında, belirli düzeyde eğitim almış bireylerin geleneksel beklentilerden etkilenmedikleri yorumu yapılabilir.

4.1.3. Yaş

Bireyler, her dönemde belli düzeylerde kendini gerçekleştirme özelliğine sahip oldukları için, kendini gerçekleştirme sürecini belli bir yaş ile sınırlandırmanın doğru olmayacağı belirtilmektedir.²⁷ Daha önce de ifade edildiği gibi kendini gerçekleştirme bitmiş bir süreç değil hayatın her döneminde belirli formlarıyla kendini tamamlayan, yaşam boyu devam eden bir süreçtir.

Faktörler	Yaş Grupları	N	Ort.	Std. S.	F	P	Farklar
Başkaları ile Yakınlık Kurma	16-18	9	1,66	,8660	3,387	,019	b-a
	19-21	164	1,73 ^a	1,150			
	22-24	37	1,72	1,146			
	25 ve yukarı	29	2,44 ^b	1,088			
Duygusal Bakımdan Açık Olma	16-18	9	1,22	,8333	3,222	,023	b-a
	19-21	164	2,04 ^a	,8566			
	22-24	37	2,16 ^b	,7998			
	25 ve yukarı	29	2,10	,7243			

²⁷ Kendini Gerçekleştirme teorisini savunan Maslow daha önceki görüşlerinde kendini gerçekleştirmenin altmış yaşlarında olabileceğini söylerken, bu görüşünden vazgeçmiştir. bk. Andrew R. Fuller, *Psychology and Religion*, Boston 1994, s. 163.

Bu araştırmada kendini gerçekleştirme düzeyinin yaşa göre farklılık gösterip göstermediği, incelenmiş, elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur. Fakat araştırmanın rneklemi, gelişim açısından, ergenlik ve ilk yetişkinlik döneminde olan deneklerden oluştuğu için, sadece bu gelişim dönemleriyle sınırlı bir çerçevede karşılaştırma imkânı bulunmuştur.

Yapılan analizlerde toplam kendini gerçekleştirmede gruplar arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Kendini gerçekleştirmenin yalnız iki alt boyutunda anlamlı bir fark gözlenmiştir. Bireylerin başkaları ile iyi ilişkiler kurabilme kabiliyetini içeren **Başkaları ile Yakınlık Kurabilme** boyutunda 19–21 yaş grubunun puanı (ort. 1,73) ile 25 ve yukarısı yaş grubunun puanı (ort. 2,44) arasında ikinci grup lehine anlamlı bir farklılık olduğu gözlenmiştir. Yine **Duygusal Bakımdan Açık Olma** boyutunda da 19–21 yaş grubu (ort. 2,04) ile 22–24 yaş grubu (ort. 2,16) arasında istatistik bakımından ikinci grup lehine anlamlı bir fark gözlenmiştir.

Bu bulgulardan hareketle meslek edinme ve evlenme gibi özellikleri kendilerinde taşıdıkları düşünülen 25 yaş ve üstünde olanların diğer insanlarla daha sıcak ilişkiler kurabilmede diğer yaş gruplarına göre daha başarılı olduklarını söylemek beklentilerle uygunluk arz eder. Duygularını açıkça ifade edebilmede ise 22–24 yaş grubunun daha başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Toplam kendini gerçekleştirmede ve diğer on alt boyutta gruplar arasında anlamlı bir fark gözlenmemiştir. Bu bağlamda **kendini gerçekleştirme yaş grupları arasında anlamlı bir fark göstermez** şeklindeki hipotezimizin büyük oranda desteklendiğini söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle yaş ile kendini gerçekleştirme arasında anlamlı ilişki yoktur. Her yaşın kendine uygun bir kendini gerçekleştirme formu vardır.

4.1.4. Öznel Dindarlık Algısı

“Bireylerin kendilerine ilişkin dindarlık algıları ile kendini gerçekleştirme düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap bulmak için varyans analizi uygulanmış ve bulgular tablo halinde verilmiştir.

Faktörler	Dindarlık Algısı	N	Ort.	Std. S.	F	P	Farklar
Zamanı Değerlendirme	Zayıf	18	1,00 ^a	,9075	5,099	,007	b,c-a
	Orta	149	1,46 ^b	,7672			
	Yüksek	71	1,61 ^c	,6180			

Bulgulara göre toplam kendini gerçekleştirmede ve kendini gerçekleştirmenin birçok alt boyutunda kişilerin kendileriyle ilgili dindarlık algılamaları (yani kendilerinin dindarlıklarını zayıf, orta, yüksek olarak değerlendirmeleri) bakımından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu sonuç, **bireylerin kendini gerçekleştirme düzeyleri, kendilerini dindar bir kişi olarak algılamaları bakımından anlamlı bir fark gösterir** şeklindeki hipotezimizi doğrulamamaktadır.

Zamanı değerlendirme alt boyutunda, kendi dindarlıklarını **zayıf** olarak değerlendirenler (ort.= 1,00) ile dindarlıklarını **orta** olarak değerlendirenler (ort.=1,46) arasında ikinci grup lehine; yine kendi dindarlıklarını **zayıf** olarak değerlendirenler ile **yüksek** (ort.=1,61) olarak değerlendirenler arasında ikinci grup lehine anlamlı bir farklılık vardır.

Tüm bu bulgulardan hareketle, dindarlıklarını **yüksek** olarak algılayanların diğerlerine göre zamanı değerlendirmede, geleceğe umutla bakmada daha başarılı olduklarını söylemek mümkündür.

4. 2. Kendini Gerçekleştirme-Dindarlık İlişkisi

Din, bireysel ve sosyal yanı bulunan, fikir ve tatbikat açısından sistemleşmiş, inananlara yaşama tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü etrafında toplayan bir kurumdur.²⁸ O, bir değer koyma, değer biçme ve yaşama tarzıdır. Samimiyetle benimsenip tutum ve davranış haline getirildiğinde (aslına uygun bir dindarlık) insanın karakterini ve kişiliğini değiştirebilir. Aslında bütün dinler insanın kendisiyle barışık, kendi değerini bilen, potansiyellerinin farkında kişiler olmasını ister. Bağlandığı dinin isteklerini içselleştiren birey (dindar), bu potansiyellerini geliştirmek, dolayısıyla kendini gerçekleştirmek için çaba sarf eder. Fakat bu durum dini, tutum ve davranış haline getirebilmeye bağlı olarak farklılık gösterir.

Araştırmacılar tarafından kendini gerçekleştirme ile dindarlık arasında hem negatif hem de pozitif bir ilişkinin olabileceği düşünülmüş, tutucu bir dindarlığın kendini gerçekleştirmeyi olumsuz etkileyeceği, otoriteryan olmayan bir dindarlığın ise, bu süreci olumlu etkileyeceği ifade edilmiştir.²⁹ Batı'da yapılan bazı ampirik çalışmalarda da bu teoriyi doğrular nitelikte bulgulara ulaşılmıştır.³⁰ Fakat böyle bir karşılaştırma, bu makalenin sınırları dışında kalsa da araştırmamızda dindarlık ile kendini gerçekleştirme ilişkisini tespit etmemiz mümkündür.

²⁸ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi*, İzmir 2001, s. 6.

²⁹ Carl G. Jung, *Keşfedilmemiş Benlik* (çev. C. E. Silay), İstanbul 1999, s. 71; Kenneth I. Pargament, "Merely a Defense? The Variety of Religious Means and Ends", *Journal of Social Issues*, LI/2 (1995), s. 17; Wulff, *Psychology of Religion: Classic and Contemporary Views*, s. 432, 612.

³⁰ Joseph B. Tamney, Stephen D. Johnson, "Fundamentalism and Self-Actualization", *Review of Religious Research*, XXX/1 (1988), s. 276.

Burada genel anlamda dini tutum ve davranışlar (dindarlık) ile kendini gerçekleştirmeyi oluşturan alt boyutlar ve özellikler arasındaki ilişki irdelenmekte, “dindarlık ile kendini gerçekleştirme arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aranmaktadır. Bu çerçevede dindarlık (toplam dindarlık ve alt boyutlar) ile kendini gerçekleştirme (toplam kendini gerçekleştirme ve alt boyutlar) arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo-5: Dindarlık ve Kendini Gerçekleştirme Arasındaki İlişkiler					
Boyutlar	Değerler	İnanç Boyutu (N=238)	Bilgi-İbadet Boyutu (N=238)	Etki Boyutu (N=238)	Tecrübe Boyutu (N=238)
Kendini Kabul	Kor. K. (r)	-,009	-,066	-,156*	-,099
Zamanı Değerlendirme	Kor. K. (r)	,018	,148*	,194**	,047
Başkaları ile Yakınlık Kurabilme	Kor. K. (r)	,034	,073	,035	-,164*
Varoluşsal Değerleri Benimseme	Kor. K. (r)	-,022	,143*	,009	-,019
İnsan Tabiatı Hakkında Olumlu Düşünme	Kor. K. (r)	,020	,018	,037	-,014
K. G. Götüren Değerleri Benimseme	Kor. K. (r)	-,048	,010	-,022	-,035
İçinden Geldiği Gibi Davranma	Kor. K. (r)	-,087	-,116	-,083	,079
Desteği İçten Alma	Kor. K. (r)	,119	-,012	-,116	-,039
Dünyaya Uzlaştırıcı Bir Gözle Bakabilme	Kor. K. (r)	,024	-,091	-,061	-,072
Kendine Saygı	Kor. K. (r)	,095	-,012	,012	,142*
Duygusal Bakımdan Açık Olma	Kor. K. (r)	-,077	-,254**	-,122	,054

(*)= p < ,05; (**) = p < ,01 Anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Elde edilen bulgulara göre toplam dindarlık ve toplam kendini gerçekleştirme arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum, **dindarlık ile kendini gerçekleştirme arasında anlamlı bir ilişkinin olacağını** öngören hipotezimizi büyük oranda desteklememektedir. Fakat Tabloda sunulduğu gibi dindarlığın ve kendini gerçekleştirmenin alt boyutları arasında yapılan karşılaştırmada bazı alt boyutlar arasında anlamlı ilişkiler gözlenmiştir.

Dindarlığın **etki boyutu** ile kendini gerçekleştirmenin **kendini kabul boyutu** arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r = -,156$; $p < ,05$). Bu bulgu,

dindarlığın **etki boyutu** arttıkça kendini gerçekleştirmenin bir özelliği olan **kendini kabul etmenin** azaldığını göstermektedir.³¹ Bu çerçevede etki boyutu yönünden dindarlıkları yüksek olanların, kendilerinin olumlu ve olumsuz yönlerini kabul edebilme eğiliminde olmadıklarını, bunun da kendilerinin sahip oldukları olumlu ya da olumsuz özellikleri aşkın/transandantal olana atfetmeleriyle (kader anlayışı vb.) ilişkilendirilebileceğini söylemek mümkündür.

Dindarlığın **bilgi-ibadet** boyutu ile **zamanı değerlendirme** arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır ($r=,148$; $p < ,05$). Bilgi-İbadet boyutunu yansıtan davranışlar arttıkça, zamanı değerlendirme de artmaktadır. Aynı şekilde dindarlığın **etki boyutu** ile **zamanı değerlendirme** arasında anlamlı pozitif bir ilişki vardır ($r=,194$; $p < ,01$). Bu durum, dindarlığın Etki boyutunu yansıtan tutum ve davranışlar arttıkça zamanı değerlendirmenin arttığına işaret etmektedir.

Bütün bu bulgulardan hareketle dini ibadetleri yerine getirmedeki (namaz kılma vb.) ve dini öğretileri bilmedeki artışın, kendini gerçekleştirmenin bir özelliği olan zamanı değerlendirmede, geleceğe dair ümitvar olmada bir artışı beraberinde getirdiğini söyleyebiliriz. Bu olumlu ilişkinin tersini düşündüğümüzde ise, dini bilgi eksikliğinin artması ve ibadete devam etmedeki düşüşle birlikte zamanı iyi kullanabilmenin de düştüğünü söyleyebiliriz.

Din, bireylerden insanlarla samimi ilişkiler kuran, yardımsever, bencil olmayan, duygudaşlık (empati) kurabilen kişiler olmalarını ister.³² Bütün bu özellikler aynı zamanda kendini gerçekleştiren bireyin özelliğidir. Din bu noktada kendine tabi olanlardan kendini gerçekleştiren birey olmalarını ister.

Bu araştırmada dindarlığın tüm boyutları ile kendini gerçekleştirmenin alt boyutu olan **başkaları ile yakınlık kurabilme** arasında anlamlı düzeyde olmasa da pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. Fakat dindarlığın **tecrübe boyutu** ile kendini gerçekleştirmenin **başkalarıyla yakınlık kurabilme** boyutu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki söz konusudur ($r=-,164$; $p < ,05$). Dindarlığın bu boyutunu yansıtan tutum ve davranışlar yoğunlaştıkça başkalarıyla yakınlık kurabilme azalmaktadır. İnsanlara olumlu duygularla yaklaşabilme, onlarla samimi ilişkiler kurabilme attıkça dinin tecrübe boyutuna giren duygu ve düşüncelerin yoğunluğu azalmaktadır. Buna göre dinin tecrübe boyutunu yoğun yaşayanların başkalarıyla yakınlık kurmada başarısız olabileceklerini söyleyebiliriz.³³

Bu bulguları değerlendirdiğimizde **tecrübe boyutu** ile **başkalarıyla yakınlık kurabilme** arasındaki negatif ilişki dinin ideal beklentisine de uymamaktadır. Fakat tecrübe boyutunu yoğun olarak yaşayanların insanları dışladığını söyleye-

³¹ krş. Hood vd., *Measures of Religiosity*, s. 384.

³² en-Nisa 4/36; el-Mâide 5/2; Buhari, "İman", 7.

³³ Ayrıca bk. A. Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Din*, İstanbul 2004, s. 183-184.

meyiz. Çünkü dinin tecrübe boyutunu yoğun olarak yaşayan kimseler, bireysel dini duyguları (Tanrısal alana yakın olmayı) daha fazla hissettikleri için insanlarla daha sınırlı ilişkiler sergileyebilirler.

Dindarlığın **bilgi-ibadet boyutu** ile **varoluşsal bir hayat sürme** arasında pozitif anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. ($r=,143$; $p< ,05$). Bilgi-ibadet boyutunu oluşturan tutum ve davranışlardaki artışla birlikte varoluşsal bir hayat sürme de artmaktadır. İlke ve kuralları uygulamada esnek olma, başkalarının beklentilerine uygun davranmama (kişinin özde kabul ettiği değerlere uygun olmayan beklentiler) ibadetleri yerine getirme ile birlikte artmaktadır. Bu bağlamda ibadet boyutu yüksek olanların varoluşsal bir hayat sürmeye daha eğilimli olabileceklerini söylemek mümkündür. Bu durum, ibadetleri yerine getirerek bağlandığı Yüce Varlığın isteklerine uyan bireyin, diğer insanların beklentilerini göz ardı ederek, hayatını kendi inanç ve kabulleri doğrultusunda şekillendirebileceğini akla getirmektedir.

Dindarlığın **tecrübe boyutu** ile kendini gerçekleştirmenin bir özelliği olan **kendine saygı** (self-respect) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r=,142$; $p< ,05$). Bu bulgu daha önce yapılan araştırmalarda elde edilen bulgularla paralellik arz etmektedir. Smith ve Ventis tarafından yapılan iki farklı araştırmada, dindarlık ile kendini gerçekleştirmenin bu boyutu arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.³⁴

Bütün bu bilgileri dikkate alarak dindarlık ile kendine saygı arasında anlamlı bir ilişki olduğu, dindarlıktaki artışla birlikte bireylerin kendilerine olan saygılarının arttığı ve daha olumlu bir benlik tasarımına sahip olduklarını söyleyebiliriz. Çünkü din, bireyin başkalarına değer vermesini, insanların varoluşuna saygı göstermesini isterken onun öncelikle bir insan olarak sahip olduğu değerlerin bilincinde olmasını ve başta kendine saygı göstermesini ister.

Dindarlığın **bilgi-ibadet boyutu** ile kendini gerçekleştirmenin bir niteliği olan **duygusal bakımdan açık olma** arasında ise, negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır ($r=-,254$; $p<,01$). Bireylerde dindarlığın bu boyutuna giren tutum ve davranışlar arttıkça duygusal bakımından açık olma özelliği azalmaktadır. Yine bireylerin dindarlıkları (bilgi-ibadet boyutuna giren tutum ve davranışlar) azaldıkça duygularını bastırmadan olduğu gibi ifade edebilme artmaktadır.

Burada duygularını gizleme ihtiyacı duymadan olduğu gibi ifade edebilmede ibadetleri daha az yerine getirenlerin (ibadet boyutundan aldıkları puanları düşük olanlar) daha başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Fakat duyguların olduğu

³⁴ W. Larry Ventis, "The Relationships Between Religion and Mental Health", *Journal of Social Issues*, LI/2 (1995), s. 41; B. Beit-Hallahmi-M. Argyle, *The Psychology of Religious Behaviour, Belief and Experience*, London 1997, s. 165.

gibi ifade edilmesi kendini gerçekleştirme özelliği olarak görülse de toplumun değerlerini ihlal edecek bir boyuta ulaşmaması gerektiği düşünülürse, içinde bulunulan toplumun değer yargılarını dikkate almak gibi bir kaygı ile duygularını olduğu gibi yansıtmamanın da olumsuz bir tavır olmadığı düşünülebilir. Çünkü din bireyin duygularını olduğu gibi yansıtmamasını ve kalp kırmama, ahlaki normlara riayet gibi hususlara dikkat etmesini ister. Bu da bireyin duygularını kontrol etmesine sebep olabilir.

Sonuç

Bireyin sahip olduğu potansiyel nitelikleri geliştirmesi süreci olan kendini gerçekleştirme, aile, sosyal çevre ve eğitim ile ilişkili olabildiği gibi, din ve bireyin bu dini bireysel hayatına tutum ve davranış olarak yansıtmamasıyla da (dindarlık) ilişkilidir. Bu çerçevede din ve dinin tutum ve davranış haline dönüşmüş şekli olan dindarlık ile kendini gerçekleştirme yönelimi arasında bir ilişkinin varlığı öngörülmüş ve bu ilişkinin tespit ve tahlili araştırmanın temel konusu olarak belirlenmiştir. Ayrıca dindarlığın ve kendini gerçekleştirmenin cinsiyet, yaş gibi demografik özelliklerle ilişkisi de irdelenmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre, alınan eğitim ile kendini gerçekleştirme arasındaki ilişkinin tespitine yönelik yapılan analizlerde kendini gerçekleştirmenin **varoluşsal değerleri benimseme** alt boyutunda ilâhiyat lisans ve din kültürü ahlâk bilgisi öğretmenliği; duygusal bakımdan açık olma alt boyutunda sınıf öğretmenliği ve işletme; başkalarıyla yakınlık kurma alt boyutunda ise yüksek lisans grubu diğer gruplara nazaran daha yüksek ortalamaya sahip olmuşlardır. Fakat toplam kendini gerçekleştirme ve diğer dokuz alt boyutta gruplar arasında anlamlı bir farkın bulunmaması, deneklerin genelde benzer eğitim almalarına ve kendini gerçekleştirmede homojen bir yapı oluşturmalarına bağlanabilir.

Kendini gerçekleştirmenin iki boyutunda, kızlar ile erkekler arasında fark görülmüştür. Kendini kabulde kızlar, varoluşsal değerleri benimsemede ise erkekler daha yüksek ortalamalara sahip olmuşlardır. Buradan hareketle, kişiliğinin eksik yönlerini görebilme ve bunları kabullenmede kızların, başkalarının beklentilerine uygun davranmak yerine kendi kararını verebilmede ise erkeklerin daha başarılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu sonucun Türk toplumunda, **kızların kabullenici, erkeklerin daha başına buyruk olacağı** şeklindeki kabule de uygunluk gösterdiği ifade edilmelidir.

Yaş grupları arasında ise kendini gerçekleştirmenin iki boyutunda (başkalarıyla yakınlık kurma, duygusal bakımdan açık olma) anlamlı bir fark gözlenmiştir. Hem duygularını olduğu gibi ifade edebilmede, hem de diğer insanlarla yakın ilişkiler kurabilmede yaşı büyük olanların daha başarılı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Dindarlık ile kendini gerçekleştirme değişkenleri arasında yapılan karşılaştırmada ise, **toplam dindarlık ile toplam kendini gerçekleştirme** arasında anlamlı bir ilişki gözlenmemiştir. Fakat dindarlığın alt boyutları ile kendini gerçekleştirmenin bazı alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Dindarlığın **bilgi-ibadet boyutu** ile kendini gerçekleştirmenin **zamanı değerlendirme boyutu** arasında anlamlı bir ilişki gözlenmiştir. Bu durum dini pratikleri yerine getirenlerin zamanı değerlendirmede daha başarılı olabileceklerini ortaya çıkarmıştır. Bu iki boyut arasındaki ilişkiden hareketle, ibadetleri yerine getirmenin (namaz kılma, dua etme vb.) zamanı değerlendirebilme ve geleceğe umutla bakabilme özelliği kazandırabileceğini söylemek mümkündür.

Yine bu araştırmada daha önce yapılan araştırmalarla paralellik gösterir nitelikte, dindarlık (tecrübe boyutu) ile kendine saygı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu durumdan, dinin ideal hedefi olan **bireyin kendine ve başkalarının varlığına saygı göstermesi** şeklindeki öğretiye de uygun olarak, dindarlığın bu boyutunda yüksek puan alanların kendine saygı gösterme ve olumlu bir benlik tasarımına sahip olmada daha başarılı olabilecekleri anlaşılmaktadır.